

Praktijkgericht onderzoek Master SEN

'Hoezo lastig?!'

Naam: Marianne Meeuwis

Studentnummer: 2195711

Opleiding: Master Special Educational Needs

Onderzoeksbegeleider: Piet Koppejan

Datum: juni, 2013

Aantal woorden: 10.176 (zonder bijlagen)

Inhoudsopgave

Samenvatting	pag. 3
Hoofdstuk 1: Aanleiding	pag. 5
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	pag. 7
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie	pag. 15
Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten	pag. 18
Hoofdstuk 5: Conclusie	pag. 26
Hoofdstuk 6: Reflectie	pag. 29
Literatuur	pag. 31
Bijlage 1: Negen criteria waarmee probleemgedrag kan worden bepaald. (Pameijer & Van Beukering, 2004)	pag. 33
Bijlage 2: Competenties, bekwaamheidseisen en voorbeelden bij het onderzoek	pag. 34
Bijlage 3: Competentieprofiel	pag. 36
Bijlage 4: Flyer/ e-mail respondenten bepaling	pag. 39
Bijlage 5: Vragenlijst	pag. 40
Bijlage 6: Interviewguide	pag. 45

Samenvatting

De afgelopen jaren heeft het onderwerp gedragsproblematiek veel aandacht gekregen binnen het onderwijs. Het type probleemgedrag dat jongens en meisjes vertonen verschilt. Meisjes vertonen vooral internaliserend probleemgedrag. Zij kunnen bijvoorbeeld last hebben van angsten of depressieve gevoelens. Jongens vertonen meer externaliserend probleemgedrag zoals: agressief, impulsief en opstandig gedrag. Externaliserend gedrag valt binnen de onderwijspraktijk het meest op, omdat het duidelijk waarneembaar is. Bovendien verstoort externaliserend gedrag de onderwijspraktijk meer dan internaliserend gedrag. De leerkracht speelt een belangrijke rol bij het signaleren en begeleiden van (externaliserend) probleemgedrag bij leerlingen. Mijn onderzoeksvraag is daarom gericht op hoe leerkrachten omgaan met externaliserend gedrag van jongens.

Onderzoeksvraag:

Ik onderzoek binnen mijn onderwijspraktijk hoe de leerkrachten met externaliserend gedrag van jongens omgaan, zodat ik bewustwording creëer bij mijn collega's teneinde de ervaringen van hen te koppelen aan de interpersoonlijke competentie, de pedagogische competentie en de competentie reflectie en ontwikkeling van het onderzoek van Gennip, Marx & Smeets (2007).

Externaliserend gedrag is gedrag dat naar buiten is gericht. Het gedrag is vaak duidelijk waarneembaar en kan impulsief, vijandig en agressief van aard zijn. Pameijer & Van Beukering (2004) beschrijven negen criteria (zie bijlage 4) waarmee probleemgedrag kan worden bepaald. De volgende factoren kunnen een risico vormen in het ontstaan van probleemgedrag bij jongens: een hoog testosterongehalte, een andere prikkelverwerking (jongens reageren vanuit de basisemoties: Fight, Flight or Freeze), lichamelijke condities, een moeilijk temperament, zelfbeeld en handicapbeleving, socialisatie, sekserolidentificatie en milieu/opvoeding. Deze factoren hoeven niet tot probleemgedrag te leiden. Beschermende factoren uit de omgeving kunnen een positief effect hebben op de risicofactoren. Zo speelt de leerkracht een belangrijke rol als het gaat om de prestaties en ontwikkeling van de leerling. Met de juiste grondhouding en competenties kan een leerkracht probleemgedrag voorkomen en/of adequaat aanpakken. Daarin spelen de interpersoonlijke competentie, de pedagogische competentie en de competentie in reflectie en ontwikkeling vooral een belangrijke rol, omdat zij in relatie staan met de individuele leerling en de professionalisering van leerkrachten. Mijn onderzoek behoort tot het kritisch-emancipatorische onderzoeksparadigma, omdat het contextgebonden en waardengeladen is. Het onderzoek speelt zich af binnen mijn onderwijspraktijk. Omdat ik op zoek ben naar de ervaringen en competenties van leerkrachten kies ik ervoor om de respondenten een vragenlijst te laten invullen en zelf interviews af te nemen. De vragenlijsten hebben als doel het verzamelen van vrij algemene

informatie. Om bewustwording te creëren bij mijn collega's als het gaat om het omgaan met jongens met externaliserend gedrag gebruik ik interviews vanwege het interactieve karakter.

In totaal werken er vijf respondenten mee aan het onderzoek, twee mannen en drie vrouwen. Uit de verzamelde data is gebleken dat het externaliserend gedrag van de leerlingen zich vooral uit in impulsief, agressief en vijandig gedrag. Alle respondenten geven aan dat verschillende risicofactoren een rol kunnen spelen bij het ontstaan van externaliserend gedrag. Vier van de vijf respondenten geven aan dat er sprake is van een stoornis bij de leerling. Gedrag wordt door de respondenten als probleemgedrag gezien als de omgeving en de leerling zelf er last van hebben. Vier van de vijf respondenten ervaren externaliserend gedrag als lastig. Interventies die volgens de respondenten tot succeservaringen hebben geleid in de aanpak van externaliserend gedrag zijn o.a. duidelijkheid bieden, grenzen stellen, gewenst gedrag benoemen/positieve feedback geven, de situatie veranderen, de omgeving veranderen, aandacht op iets anders richten, structuur bieden, medicatie en een neutrale, rustige houding van de leerkracht. Alle vijf de respondenten maken contact met de leerlingen door middel van observaties en individuele gesprekken. Zij versterken het zelfbeeld van de leerling door complimenten te geven en het bieden van succeservaringen. Alle vijf de respondenten reflecteren op een soortgelijke manier. Zij analyseren de situatie en denken na over hun eigen handelen en het effect daarvan. Door terug te kijken op het eigen handelen en door de dialoog aan te gaan met een collega kan er gekeken worden of een aanpak werkt.

Het is lastig om vast te stellen of een leerkracht adequaat om kan gaan met externaliserend gedrag. Allereerst is het lastig te meten. Daarnaast speelt het gevoel voor tact van de leerkracht ook een rol. Een leerkracht kan over voldoende technische aspecten beschikken zoals: theorieën en instrumenten, maar dat wil niet zeggen dat een leerkracht deze technische aspecten op het juiste moment kan inzetten in de praktijk. De interventies die de respondenten aangeven bij de aanpak van probleemgedrag sluiten aan bij de theorie. Bij het beantwoorden van de vragen uit de vragenlijst geven twee van de vijf respondenten aan weinig tot geen steun te krijgen van het team. De overige drie respondenten vinden wel steun binnen het team, waarvan een respondent vooral binnen de eigen groep steun vindt. Door middel van intervisie kunnen teamleden elkaar steunen en kunnen waardevolle interventies op het gebied van probleemgedrag worden overgedragen.

Van het uitvoeren van een praktijkgericht onderzoek heb ik veel geleerd. Het heeft mij aan het denken gezet over het gedrag van jongens en het lesgeven aan jongens (al dan niet met externaliserend gedrag). Daardoor is mijn leerkrachtgedrag uiteindelijk veranderd. Ik hoop dat het onderzoek tot bewustwording kan leiden bij andere teamleden. Want als de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van een leerling duidelijk zijn en als de leerkracht over voldoende kennis en vaardigheden beschikt, hoeven jongens met externaliserend gedrag niet lastig te zijn.

Hoofdstuk 1: Aanleiding

In 2003 ben ik afgestudeerd aan de Pabo in Breda. Na mijn afstuderen ben ik gaan werken binnen het regulier basisonderwijs. Sinds 2006 ben ik werkzaam op een Mytylschool. De Mytylschool is een onderwijsinstelling voor speciaal onderwijs aan leerlingen in de leeftijd van 4 tot 20 jaar met motorische beperkingen, een lichamelijke of meervoudige handicap of een chronische ziekte. Vanwege deze beperking, handicap of ziekte zijn de leerlingen onvoldoende in staat deel te nemen aan het regulier onderwijs. De leerlingen krijgen op geïntegreerde wijze onderwijs, revalidatie en zorg. De school heeft ongeveer 110 interne leerlingen verdeeld over 13 groepen. Tevens wordt er ambulante begeleiding geboden aan leerlingen binnen het regulier onderwijs. Samen met mijn duo-collega geef ik les aan een Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO-) groep. De groep bestaat uit tien leerlingen, vijf meisjes en vijf jongens in de leeftijd van 13 t/m 18 jaar. Buiten het lesgeven om ben ik (mede)verantwoordelijk voor de taken binnen de werkgroep sociaal-emotionele ontwikkeling, beleid en organisatie binnen de VSO-afdeling en de werkgroep kwaliteitszorg.

De sociaal-emotionele ontwikkeling en het gedrag van leerlingen hebben mij altijd geboeid. Ik wil graag weten waar gedrag vandaan komt en hoe ik een leerling hierin het beste kan begeleiden. Ik zie de diversiteit van leerlingen als een uitdaging en ik wil zo goed mogelijk aan kunnen sluiten bij de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Daarom ben ik de Master SEN opleiding richting gedragspecialist gaan volgen. Met mijn expertise hoop ik in de toekomst niet alleen leerlingen goed te kunnen begeleiden maar ook ouders en collega's.

Het onderwerp gedragsproblematiek in het onderwijs heeft de afgelopen jaren veel aandacht gekregen. Er zijn allerlei onderzoeken uitgevoerd en er is veel over gepubliceerd. Smeets (Smeets & Pouliss, 2003; Smeets & Van Gennip, 2004) beschrijft een toename van de gedragsproblemen binnen het primair onderwijs. Het type probleemgedrag dat jongens en meisjes vertonen, verschilt. Jongens vertonen meer agressief, druk en opstandig gedrag, dit wordt externaliserend gedrag genoemd. Meisjes vertonen meer internaliserend gedrag, zoals depressief en angstig gedrag. Dit verschil tussen jongens en meisjes wordt herkend door ouders (Bartels et al., 2003; Rescorla et al., 2007a), door kinderen zelf (Verhulst, Prince, Vervuurt-Poot, & De Jong, 1989) en leerkrachten (Rescorla et al., 2007b).

Voor het praktijk onderzoek richt ik mij op externaliserend gedrag bij jongens. Ik heb hiervoor gekozen omdat externaliserend gedrag binnen de onderwijspraktijk meer opvalt en vaker voorkomt dan internaliserend gedrag. Bovendien is externaliserend gedrag vaak duidelijker waar te nemen en verstoort het de onderwijspraktijk meer. Ook heb ik deze keuze gemaakt omdat ik zelf moeder ben van twee jongens.

De leerkracht speelt een belangrijke rol bij het signaleren en begeleiden van (externaliserend) probleemgedrag bij leerlingen. Wat ziet een leerkracht als (externaliserend) probleemgedrag? Hoe gaat een leerkracht met externaliserend gedrag van leerlingen om?

Welke competenties heeft een leerkracht nodig om adequaat met dit gedrag om te kunnen gaan? Kortom de wijze waarop een leerkracht omgaat met externaliserend gedrag van jongens is erg belangrijk. Daarom richt ik mij tijdens dit onderzoek op dit onderwerp.

Binnen onze school wordt er momenteel geen schoolbrede aanpak gehanteerd als het gaat om het signaleren en omgaan met gedragsproblemen. Iedere leerkracht gaat daar op zijn of haar eigen manier mee om. Middels dit onderzoek wil ik in kaart brengen hoe leerkrachten omgaan met externaliserend gedrag van jongens en welke competenties leerkrachten aangeven nodig te hebben om adequaat om te gaan met het externaliserend gedrag.

Daarbij kom ik tot de volgende onderzoeksvraag:

Ik onderzoek binnen mijn onderwijspraktijk hoe de leerkrachten met externaliserend gedrag van jongens omgaan, zodat ik bewustwording creëer bij mijn collega's teneinde de ervaringen van hen te koppelen aan de interpersoonlijke competentie, de pedagogische competentie en de competentie reflectie en ontwikkeling van het onderzoek van Gennip, Marx & Smeets (2007).

Hiermee borduur ik voort op een onderzoek van de Radboud Universiteit Nijmegen genaamd: *Gedragsproblemen in de basisschool en competenties van leraren* (Gennip, Marx & Smeets, 2007). Het onderzoek beschrijft welke competenties leraren in het basisonderwijs zouden moeten hebben om leerlingen met een gedragsproblemen adequaat te benaderen, Gennip et al. (2007) maken daarbij gebruik van de competenties volgens de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL).

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal ik de theorie behorende bij de onderzoeksvraag uitwerken. Daarbij richt ik mij op de volgende onderwerpen: externaliserend gedrag, jongens, (competenties van) leerkrachten.

2.1 Externaliserend gedrag

Externaliserend gedrag is gedrag dat naar buiten is gericht. Het gedrag is vaak duidelijk waarneembaar en kan impulsief, vijandig en agressief van aard zijn. Uit onderzoek van Brophy (1996) blijkt dat externaliserend gedrag het meest wordt opgemerkt. Door de omgeving wordt externaliserend gedrag regelmatig als 'lastig' bestempeld. Ik vind het belangrijk om aandacht te besteden aan dit gedrag vanwege de signaalwaarde. Daarmee bedoel ik dat het externaliserende gedrag een oorzaak heeft. Het externaliserend gedrag treedt naar mijn mening niet zonder reden op. Daarom is het goed om te kijken waar het gedrag vandaan komt.

Er wordt binnen mijn onderwijspraktijk door leerkrachten nogal eens op een controlerende, autoritaire en beperkende manier gereageerd op het externaliserende gedrag bij jongens. Het komt geregeld voor dat jongens die externaliserend gedrag vertonen voor straf uit de klas gezet worden. Is dat ook de beste manier? In paragraaf 2.3.2 zal ik hier op terug komen.

Bijna elk kind vertoont wel eens moeilijk of opvallend gedrag. Maar wanneer kan bepaald gedrag probleemgedrag genoemd worden? Pameijer & Van Beukering (2004) beschrijven negen criteria (zie bijlage 4) waarmee probleemgedrag kan worden bepaald. Deze criteria zijn belangrijk voor mijn onderzoek om af te kunnen stemmen op mijn collega's. Is het gedrag dat de leerkrachten zien als externaliserend gedrag ook werkelijk probleemgedrag?

2.2 Jongens

Wolf en Beukering (2011) geven aan dat jongens en oudere kinderen meer problemen hebben dan jongere kinderen en meisjes. Verschillende onderzoeken tonen aan dat gedragsproblemen en bepaalde stoornissen, zoals ADHD en autisme meer bij jongens voorkomen dan bij meisjes. Waarom zijn jongens gevoeliger voor gedragsproblemen en stoornissen? Om daar antwoord op te kunnen geven worden hieronder een aantal factoren uitgewerkt. Deze factoren hoeven niet tot probleemgedrag te leiden, maar zie ik wel als risicofactoren.

2.2.1 Biologische factoren: geboren worden als een jongen kan als een risico gezien worden. De mannelijke foetus is namelijk gevoeliger voor complicaties (Delfos, 1997).

Testosteron:

In de baarmoeder hebben jongensbaby's gemiddeld een hoger testosterongehalte in hun bloed dan meisjes. Het hormoon zorgt ervoor dat het embryo zich ontwikkelt tot een man. Testosteron heeft tevens invloed op de ontwikkeling van het centrale zenuwstelsel. Met als gevolg een geremde linker cerebrale hemisfeer, sterkere ontwikkeling van de rechter cerebrale hemisfeer, niet

sterk talig gericht, een verminderde capaciteit tot het onder woorden brengen van gedachten en gevoelens, meer agressie, minder angst, meer daadkracht en minder hulpeloosheid (Delfos, 1997). Testosteron heeft behalve invloed op het centrale zenuwstelsel ook invloed op de energiehuishouding. Jongens hebben onder invloed van testosteron meer plotselinge energie, wat kan leiden tot impulsief en beweeglijk gedrag. Ook is er sprake van een andere prikkelverwerking. Zo reageren jongens bij stress vooral vanuit de basisemoties Fight, Flight or Freeze. Deze manier van reageren kan leiden tot impulsief en/of agressief gedrag. Rond het vierde levensjaar en in de pubertijd bereikt het testosterongehalte een piek, waardoor het impulsieve, agressieve en beweeglijke gedrag toe kan nemen. Houden leerkrachten hier wel rekening mee? Naar mijn mening wordt er te weinig rekening gehouden met de verschillen tussen meisjes en jongens binnen het onderwijs. Het onderwijsaanbod en de activiteiten zijn voor beide groepen meestal gelijk. Testosteron kan een belangrijke invloed hebben op het agressieve gedrag van jongens. Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar de relatie tussen testosteron en agressie. Uit onderzoek van Van den Oord (1993) blijkt dat naar buiten gericht agressief gedrag voor 63% toegeschreven kan worden aan erfelijkheid. Dat betekent dat er behalve erfelijke factoren ook nog andere factoren van invloed zijn op het externaliserend gedrag waar leerkrachten mogelijk invloed op uit kunnen oefenen.

Gedragsprobleem of stoornis?

Er bestaat een verschil tussen een gedragsprobleem en een gedragsstoornis. De problematiek ligt bij een gedragsstoornis in de aanleg en rijping van het centraal zenuwstelsel (Delfos, 2000a) en beïnvloedt direct de ontwikkelingsfuncties. Een stoornis is niet te verhelpen. Deze informatie is belangrijk als het gaat om de aanpak van het probleemgedrag. De beïnvloeding van buitenaf is bij een stoornis beperkt. Een aanpak kan gericht zijn op het afstemmen op de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van een leerling en het leren omgaan met de stoornis. Een stoornis kan vastgesteld worden aan de hand van de DSM-IV-TR (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Inmiddels is de DSM 5 verschenen, maar het is mij niet duidelijk of deze versie al gebruikt wordt in de praktijk.

Lichamelijke condities:

De leerlingen binnen de Mytyschool hebben allemaal te maken met lichamelijke beperkingen. Leerlingen met een chronische ziekte of lichamelijke beperking vertonen tweemaal zoveel psychische stoornissen als kinderen zonder een chronische ziekte of lichamelijke beperking. Kinderen met een stoornis in de hersenen, zoals: epilepsie of ADHD, vertonen zelfs drie tot vier keer zoveel psychische stoornissen (Van Acker, 1995). Er is sprake van een kwetsbare doelgroep, omdat de leerlingen te maken kunnen krijgen met verschillende problemen tegelijkertijd. Deze problemen uit zich niet altijd in externaliserend gedrag, maar kunnen ook tot internaliserend gedrag leiden. Lichaamsbouw en uiterlijk worden bepaald door biologische factoren en dragen bij aan het zelfbeeld van iemand. Het uiterlijk van mensen roept verwachtingen op bij anderen.

Volgens onderzoek van Kohnstamm (1997) zijn mensen geneigd om zich zo te gedragen als anderen van hen verwachten. Lichamelijke factoren kunnen dus een risicofactor vormen als het gaat om externaliserend gedrag. Daarbij denk ik bijvoorbeeld aan faalangst. Die angst kan zich uiten in het willen vermijden van bepaalde situaties, maar het kan ook voor opstandig en brutaal gedrag zorgen. Hiermee wil ik aangeven dat het goed is om te kijken naar de oorzaak van het gedrag.

Temperament:

Het temperament van een leerling zou een risicofactor kunnen vormen in het ontstaan van probleemgedrag. Met temperament worden het biologische ritme en het aanpassingsvermogen van een kind bedoeld. Kinderen met een moeilijk temperament kenmerken zich volgens Jeninga (2011) door een zeer onregelmatig slaap- en eetritme. Ze zijn druk. Daarbij vraag ik me af wat is druk? Ik vind dit een subjectief begrip. Wat ik als druk ervaar, kan door een ander ervaren worden als energiek of actief. Kinderen met een moeilijk temperament reageren volgens Jeninga (2011) intensief op veranderingen in de omgeving door luid schreeuwen en woede-uitbarstingen. En ze hebben een negatieve gemoedstoestand. De hierboven genoemde biologische factoren hoeven niet tot probleemgedrag te leiden. Er is naar mijn mening namelijk altijd sprake van *nature en nurture*, een wisselwerking tussen aanleg en de omgeving. Omgevingsfactoren kunnen beschermend werken zodat biologische factoren niet per se tot probleemgedrag hoeven te leiden. Een kind dat bijvoorbeeld regelmatig woede-uitbarstingen heeft, kan door de omgeving geholpen worden om op een juiste manier om te gaan met deze woede. Het gedrag hoeft dan niet tot probleemgedrag te leiden.

2.2.2 Zelfbeeld en handicapbeleving

Jeninga (2004) beschrijft dat de schoolprestaties van een kind eveneens van invloed kunnen zijn op het ontstaan van gedragsproblemen. Als een kind moeilijk leert, kan dat voor frustratie en een afname van het zelfvertrouwen zorgen. Een kind kan een negatief zelfbeeld ontwikkelen als het ontdekt dat het moeite heeft met leren en als een kind merkt dat de omgeving teleurgesteld is. Het negatieve zelfbeeld kan een risicofactor vormen in het ontstaan van gedragsproblemen.

Andersom kan het ook het geval zijn. Gedragsproblemen kunnen van invloed zijn op de schoolprestaties van een leerling. Als een leerling zich om een bepaalde reden niet veilig voelt binnen de schoolsituatie, kan dat ervoor zorgen dat een leerling moeilijk tot leren komt. Het hebben van grip op de omgeving en het eigen gedrag kan een leerling veel energie kosten. Energie die een leerling nodig heeft om zich op cognitief gebied te ontwikkelen.

De zelfdeterminatietheorie gaat uit van drie psychologische basisbehoeften: autonomie, verbondenheid en competentie. Het bovenstaande sluit aan bij de basisbehoefte competentie. Als een leerling zich competent voelt, is de leerling makkelijker in staat om een positief zelfbeeld te

ontwikkelen. De leerkracht kan ervoor zorgen dat een leerling zich competent voelt door het onderwijsaanbod en de begeleiding af te stemmen op de behoeften van de leerling.

Handicapbeleving speelt een belangrijke rol bij de leerlingen binnen de Mytyschool. Hoe gaat het kind om met de lichamelijke beperking die het heeft? Hoe kijk je als kind naar je eigen lichaam? Welke reacties kun je verwachten vanuit de omgeving en hoe ga je daar als kind mee om? De manier waarop de leerkracht omgaat met de beperking van de leerling draagt zeker bij aan de beleving van de handicap. Als een leerkracht uitgaat van de mogelijkheden die een kind heeft zal dat bijdragen aan het zelfvertrouwen van de leerling.

2.2.3 Socialisatie

Zijn de gedragsproblemen bij jongens de laatste jaren erger geworden of toegenomen? Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar een eventuele toename van gedragsproblemen.

Aangezien betrouwbare gegevens uit het verleden vaak ontbreken, zijn deze onderzoeken gecompliceerd en niet geheel betrouwbaar. Naar mijn mening zijn de gedragsproblemen van jongens in de loop der jaren niet zozeer veranderd, maar de denkbeelden wel. De rollen die mannen en vrouwen in de samenleving spelen en de manier van opvoeden is anders dan vroeger. Door de emancipatie van de vrouw hebben mannen en vrouwen gelijke kansen gekregen. De verschillen tussen mannen en vrouwen lijken kleiner dan ooit. "Lijken" omdat de verschillen nog wel degelijke bestaan. Er wordt minder aandacht besteed aan de verschillen, mannen en vrouwen moeten hetzelfde kunnen. In zekere zin is dat ook zo, maar dat wil niet zeggen dat mannen en vrouwen dezelfde kenmerken en kwaliteiten hebben. Voor jongens kan het verwarrend zijn dat de samenleving het ene moment een rustige, zorgzame jongen verwacht en op andere momenten een actieve en assertieve jongens wil zien. Het typische "meisjesgedrag" wordt regelmatig als het "ideale" kindgedrag gezien (Delfos, 2004), omdat meisjes over het algemeen beter gehoorzamen, volgzamer zijn en minder sterk de grenzen opzoeken. Bij deze manier van denken komen jongens er maar slecht vanaf. Ik vind het juist interessant om te kijken naar de positieve kenmerken en kwaliteiten van jongens (en meisjes). De theorie van oplossingsgericht werken sluit daar mooi bij aan. Ik kijk binnen de onderwijspraktijk naar wat er (al) goed gaat en dat gebruik ik bij het zoeken naar oplossingen. Samen met de leerlingen werk ik naar een oplossing en ik blijf niet hangen in een probleem. Ik benader leerlingen vanuit de mogelijkheden die ze hebben.

2.2.4 Sekserolidentificatie

De sekserolidentificatie is voor kinderen in de leeftijd van twee tot vier jaar een belangrijke ontwikkelingstaak. Deze identificatie is voor jongens een stuk lastiger dan voor meisjes. Vrouwen domineren namelijk de omgeving van kinderen o.a. door het hoge percentage vrouwelijke leerkrachten en vrouwelijke leidsters in de kinderopvang. Daardoor missen jongens krachtige, mannelijke rolmodellen. Dit betekent niet dat jongens helemaal geen krachtige rolmodellen tegenkomen, maar dat is vaak op afstand. Jongens krijgen te maken met dubbele boodschappen

in de opvoeding en benadering. Ze worden door de maatschappij uitgedaagd om zich zelfstandig en ondernemend te gedragen, maar eigenlijk zijn ze daar het minst geschikt voor (Delfos, 2010).

Er kunnen daardoor problemen ontstaan bij een van de basisbehoeften van de zelfdeterminatietheorie namelijk het ontwikkelen van autonomie, omdat eigen initiatief van jongens nogal eens op een autoritaire manier wordt afgestraft.

2.2.5 Milieu/opvoeding

De manier waarop een jongen opgroeit, kan een bijdrage leveren in het tot stand komen van gedragsproblemen. Van Acker (1995) beschrijft de volgende risicofactoren: een lage socio-economische status, fysieke agressie, een eenoudergezin, de aanwezigheid van een kind bij huwelijksconflicten, depressie en stress bij de moeder. Deze factoren kunnen een negatieve invloed uitoefenen op het gedrag van een kind. Behalve de hierboven genoemde factoren kan de opvoeding van betekenis zijn bij het ontstaan van gedragsproblemen.

In de eerste twee levensjaren van een kind is het opbouwen van een veilige gehechtheidsrelatie een belangrijke ontwikkelingstaak. Deze gehechtheidsrelatie is een centrale factor in de persoonlijkheidsontwikkeling en in de ontwikkeling van sociaal vaardig gedrag. Kinderen die veilig gehecht zijn kunnen vertrouwen in de ander en zichzelf ontwikkelen. Tevens zullen zij veerkracht ontwikkelen, zodat zij met tegenslagen om kunnen gaan (Jenninga, 2004). Bovenstaande beschrijft de basisbehoefte verbondenheid uit de zelfdeterminatietheorie. Een slechte hechting kan leiden tot (meer) gedragsproblemen.

In onze huidige samenleving worden kinderen overspoeld met prikkels. Er is nauwelijks tijd om al deze prikkels te verwerken. Ouders werken hier aan mee door kinderen enorm veel aan te bieden. Maar hebben kinderen daar ook baat bij? Ik ben een voorstander van rust, regelmaat en reinheid, zodat kinderen de ruimte en rust krijgen om prikkels te verwerken en op hun eigen manier de wereld te ontdekken. Regelmaat is naar mijn mening voor alle kinderen belangrijk, het geeft ze houvast en een veilig gevoel. Communicatie is tevens een essentiële factor binnen de opvoeding, kinderen kunnen duidelijk aangeven waar ze behoefte aan hebben. Ouders moeten dan wel openstaan voor wat een kind te vertellen heeft. En ouders moeten grenzen durven aangeven, want ook daar hebben kinderen behoeften aan. Ik zie binnen de onderwijspraktijk steeds vaker kinderen die extreem verwend worden. Ook dat kan leiden tot externaliserend gedrag. Kinderen die gewend zijn om altijd hun zin te krijgen, kunnen moeilijker tegenslagen en teleurstellingen verwerken, wat manipulatief, agressief en driftig gedrag kan veroorzaken.

De leerlingen binnen onze school worden vanwege een chronische ziekte, een motorische beperking of een lichamelijk of meervoudige handicap door de omgeving gemakkelijk 'gepamperd'. Zowel de beperking als de omgeving zorgen ervoor dat het maken van eigen keuzes en het ontwikkelen van zelfstandigheid moeizaam kunnen verlopen.

Combinaties van bovenstaande factoren kunnen gedragsproblemen veroorzaken. Hoe gaan leerkrachten met deze gedragsproblemen om? De rol van de leerkracht zal ik hieronder beschrijven.

2.3 Leerkrachten

2.3.1 De leerkracht kan het verschil maken

Ik geloof erin dat een leerkracht het verschil kan maken. Als een leerkracht oog heeft voor de speciale kindkenmerken, kan dat op een positieve manier bijdragen aan de ontwikkeling van een leerling. Ik vind dat elke leerling de moeite waard is. En dat ik als leerkracht er moeite voor moet doen om aan te sluiten bij de behoeften van een leerling.

Figuur 1: Het model van Marzano

Het model van Marzano laat zien dat de leerkracht inderdaad een belangrijke factor is als het gaat om de prestaties en ontwikkeling van de leerling. Maar wat betekent dat eigenlijk, oog hebben voor speciale kindkenmerken en aansluiten bij de behoeften van een leerling? En hoe doe je dat? Wat heb je daar als leerkracht voor nodig? Om als leerkracht af te kunnen stemmen op de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van een kind, zal de leerkracht dat allereerst moeten willen. Een leerkracht moet zich kwetsbaar op durven stellen en zal in sommige gevallen vaste patronen moeten doorbreken. Zonder die grondhouding zal er geen afstemming bereikt worden. Daarnaast is het van belang dat een leerkracht voldoet aan bepaalde competenties. Maar welke competenties heeft een leerkracht precies nodig? Om daar antwoord op te geven maak ik gebruik van het onderzoek: '*Gedragsproblemen in de basisschool en competenties van leraren*' (Gennip, Marx, Smeets, 2007).

2.3.2 Competenties van leerkrachten

Elke leerkracht is anders. De ene leerkracht kan probleemgedrag misschien nog hanteren, terwijl het voor een andere leerkracht een enorme hindernis is. Als er sprake is van handelingsverlegenheid kan een leerkracht advies vragen aan collega's. In dat geval hebben we het over teamcompetenties (Gennip, Marx, Smeets, 2007). Voor mijn onderzoek richt ik mij niet op teamcompetenties maar op competenties van de individuele leerkracht.

Als het gaat om gedragsproblemen en de competenties van leerkrachten zijn er twee invalshoeken namelijk:

- de preventie van probleemgedrag
- de aanpak van probleemgedrag

Om probleemgedrag te voorkomen is het belangrijk dat een leerkracht 'goed' onderwijs geeft aan de hele groep, waarbij tevens de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van de individuele leerlingen worden gerealiseerd. Bij de aanpak van probleemgedrag draait het om interventies van een leerkracht gericht op het individuele kind. Het gaat er dan om een manier te vinden om adequaat om te gaan met het probleemgedrag. Voor de aanpak van probleemgedrag liggen de accenten van de competenties anders dan voor het voorkomen van probleemgedrag. Binnen dit onderzoek richt ik mij op de aanpak van probleemgedrag, namelijk het externaliserend gedrag van jongens. De bekwaamheden die nodig zijn om 'goed' onderwijs te geven aan een hele groep, preventie van probleemgedrag staan beschreven in de bekwaamheidseisen primair onderwijs van SBL. Van de zeven competenties heb ik drie competenties geselecteerd voor het onderzoek namelijk: de interpersoonlijke competentie, de pedagogische competentie en de competentie in reflectie en ontwikkeling. Ik heb voor deze competenties gekozen omdat zij in relatie staat met de individuele leerling en de professionalisering van leerkrachten. Deze competenties en de daarbij behorende bekwaamheidseisen en voorbeelden staan beschreven in bijlage 1. Deze beschrijvingen zijn gebaseerd op de onderzoeksresultaten van het onderzoek van Gennip, Marx & Smeets (2007). De overige vier competenties staan beschreven in bijlage 2.

Wat is er behalve de hierboven genoemde competenties nog meer terug te vinden in de literatuur als het gaat om de aanpak van externaliserend gedrag? Van Lieshout (2009) beschrijft een aantal zaken die belangrijk zijn in de omgang met leerlingen die probleemgedrag vertonen. Daarbij gaat het niet alleen om voorwaarden maar ook om de houding van de leerkracht. Zo is het voor leerkrachten belangrijk om rustig, neutraal en zakelijk te reageren in conflictsituatie. Ga als leerkracht niet met de leerling in discussie. Laat als leerkracht zo min mogelijk je eigen emoties zien en reageer zonder woede of vijandigheid. Gebruik in je reactie geen cynisme of sarcasme, maar formuleer je reactie kort en bondig. Om aan de zelfvertrouwen van de leerling te werken is het goed om affectie te tonen en om gewenst gedrag direct te belonen. De volgende voorwaarden zijn belangrijk om negatief gedrag tegen te gaan. Zorg als leerkracht voor een duidelijke structuur met weinig prikkels. Stel als leerkracht regels op en koppel daar consequenties aan. Begrens

dwars, vijandig en agressief gedrag en grijp als leerkracht direct in bij ieder conflict. Geef duidelijk aan wat het gewenste gedrag is wat je graag van de leerling wilt zien. Zorg ervoor dat de leerling de mogelijkheid krijgt om op een gepaste manier indruk te maken of zijn energie kwijt te raken bijvoorbeeld door middel van sporten. Geef de leerling de verantwoordelijkheid voor zijn eigen gedrag en leer de leerling zijn eigen aandeel in het probleem herkennen.

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie

Binnen dit hoofdstuk zal ik aangeven wat het doel is van mijn onderzoek en op welke wijze ik mijn doel wil bereiken.

3.1 Onderzoeksparadigma

Door middel van dit onderzoek wil ik bewustwording creëren bij collega's op het gebied van externaliserend gedrag van jongens. De ervaringen en interventies van mijn collega's wil ik koppelen aan de interpersoonlijke competentie, de pedagogische competentie en de competentie reflectie en ontwikkeling uit het onderzoek van Gennip, Marx & Smeets (2007). Vanwege het bovenstaande doel behoort het onderzoek tot het kritisch-emancipatorische onderzoeksparadigma. Het onderzoek is namelijk contextgebonden en waardengeladen. De kennis die daarbij ontwikkeld wordt is tevens contextgebonden, omdat het onderzoek uitgevoerd zal worden binnen de onderwijspraktijk waarin ik werk. Het onderzoek is gericht op mijn professionele ontwikkeling. Ik zal in actie moeten komen om de onderwijspraktijk te verbeteren. Het object van het onderzoek is een praktijkprobleem. Het doel van het onderzoek is het overbruggen van een kloof tussen theorie en praktijk. Het beter begrijpen van een bepaalde context, namelijk hoe gaat een leerkracht om met het externaliserend gedrag van jongens. Het komen tot veranderingen kan alleen als collega's betrokken zijn en mee willen werken. Daarbij kan ik weerstand verwachten, vooral als tegenstrijdige belangen de interactie kenmerken. Door vooral te onderzoeken wat er goed gaat in de praktijk, hoop ik de weerstand te beperken. Ik wil van mijn collega's weten met welke interventies zij succes hebben gehad bij de aanpak van externaliserend gedrag bij jongens.

3.2 Respondenten

Tijdens dit onderzoek richt ik mij op de leerkrachten die jongens met externaliserend gedrag in de klas hebben. De jongens met externaliserend gedrag betrek ik niet persoonlijk bij dit onderzoek. Zij zijn wel onderwerp van gesprek. Ik heb hier bewust voor gekozen. Er wordt regelmatig geprobeerd de leerling te veranderen. Maar vaak heeft de leerkracht last van het gedrag van de leerling en is er sprake van handelingsverlegenheid bij een leerkracht. Ik vind het daarom interessant om te onderzoeken of dat te veranderen is. Kan een leerkracht door middel van dit onderzoek anders naar een leerling gaan kijken? De leerkrachten die meewerken aan het onderzoek kunnen verschillende rollen hebben. De ervaring en interventies van leerkrachten kunnen een positieve- of negatieve uitwerking hebben op het externaliserend gedrag van jongens. Door de ervaringen en interventies te koppelen aan de competenties zal ik de kwaliteiten van leerkrachten in beeld brengen. In totaal zullen er vijf respondenten meewerken aan dit onderzoek, drie vrouwen en twee mannen. Uit onderzoek van Rietveld (2010) is gebleken dat jongens bij een vrouwelijke leerkracht niet meer (of minder) gedragsproblemen vertonen dan bij een mannelijke leerkracht. Daarom heb ik er voor gekozen om de vrouwelijke en mannelijke respondenten dezelfde vragen voor te leggen.

3.3 Ethische aspecten

De ethische aspecten spelen binnen het onderzoek een belangrijke rol. Vooral omdat de respondenten ook functioneren als onderzoeksobject. Het gaat om de ervaringen en het handelen van mijn collega's. Om er voor te zorgen dat de respondenten zich veilig kunnen voelen, wil ik oplossingsgericht gaan onderzoeken. Dit betekent dat ik wil insteken op wat er (al) goed gaat. Aan de hand van het model voor kritisch-ethische reflectie (Stutchbury & Fox, 2009) zal ik het onderwerp ethiek hieronder verder uitwerken.

In dit onderzoek beschrijf ik de situatie op de Mytyschool. Daarbij draag ik niet direct bij aan het maatschappelijk belang. Binnen de eigen onderwijspraktijk kunnen de jongens die externaliserend gedrag vertonen en de betrokken leerkrachten belang hebben bij het onderzoek. Als leerkrachten door middel van het onderzoek 'beter' om kunnen gaan met het externaliserend gedrag van jongens. Het onderzoek kan een maatschappelijk belang hebben als ik het onderzoek naar buiten breng. Dit is momenteel niet mijn doel.

Elk kind heeft in Nederland recht op onderwijs. Om het moment dat een jongen vanwege externaliserend gedrag uit de klas gezet wordt, volgt hij op dat moment geen onderwijs meer. Dit zie ik terug binnen de onderwijspraktijk. Op zo'n moment vind ik dat er sprake is van uitsluiting. Ik vind het de verantwoordelijkheid van de leerkracht om af te stemmen op de onderwijs- en/of ondersteuningsbehoeften van een leerling. Maar ik kan me voorstellen dat een leerkracht bepaald gedrag niet kan accepteren en ervoor kiest de jongen uit de klas te plaatsen, omdat de leerling de orde verstoort. Op zo'n moment kiest de leerkracht voor de andere leerlingen in de groep. Dit zijn dilemma's waar leerkrachten mee te maken kunnen krijgen. Op de langere termijn zou het mooi zijn als de leerkrachten op onze school in staat zijn om de jongens met externaliserend gedrag in de klas te begeleiden. En dat zij inzien dat deze jongens speciale onderwijs-en/of ondersteuningsbehoeften hebben. Ik ben me ervan bewust dat het onderzoek invloed kan hebben op de sociale context en de machtsverhoudingen binnen het team. Daarom zal ik tijdens het onderzoek niet oordelend reageren op de respondenten. Ik zal moeten zorgen voor een open klimaat. Dit betekent dat ik moet zorgen voor transparante communicatie. Ik zal aangeven hoe ik met de gegevens om zal gaan en hoelang ik de gegevens zal bewaren en dat deelname volledig anoniem is en zal blijven. Mijn houding zal respectvol, open, kritisch, vriendelijk en geduldig moeten zijn.

De volgende waarden liggen ten grondslag aan het onderzoek. Ik vind de diversiteit van leerlingen mooi. En ik vind het de taak van een leerkracht om af te stemmen op de beperkingen en mogelijkheden van leerlingen. In dit verslag heb ik al eerder aangegeven dat ik vind dat het onderwijs te weinig rekening houdt met jongens. Het gedrag van jongens wordt te vaak als lastig bestempeld. Iedereen verdient een eerlijke kans ook leerlingen met specifieke onderwijs-en/of ondersteuningsbehoeften. Tijdens het onderzoek hoop ik de waarden van de respondenten te ontdekken. Het kan zijn deze waarden niet overeen komen met de waarden die ik heb.

3.4 Onderzoeksmethode

Om de respondenten te kunnen bepalen heb ik een flyer en e-mail gestuurd naar alle leerkrachten binnen de school. In de flyer en e-mail, stel ik de leerkrachten de vraag wie er een jongen met externaliserend gedrag in zijn of haar klas heeft (bijlage:2). Vijf collega's hebben daarop gereageerd. Deze leerkrachten vullen een vragenlijst in met vrij algemene vragen die gerelateerd zijn aan de onderzoeksvraag (bijlage:5). Vervolgens worden er interviews gehouden met de vijf respondenten, zodat er meer diepgang bereikt kan worden. Ik heb voor deze methode gekozen omdat ik opzoek ben naar de ervaringen en competenties van leerkrachten. Ik wil bewustwording creëren bij mijn collega's als het gaat om het omgaan met jongens met externaliserend gedrag en dat kan ik het beste bereiken door middel van interviews vanwege het interactieve karakter.

3.5 Kwaliteit onderzoek

Door gebruik te maken van twee onderzoeksinstrumenten, de vragenlijst en het interview kan ik de validiteit vergroten. Door de vragenlijsten te combineren met een interview kan ik dwarsverbanden en bevestiging zoeken, zodat het onderzoek betrouwbaarder wordt.

Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten

In dit hoofdstuk wordt beschreven welke data ik verzameld heb tijdens het onderzoeksproces. De verzamelde data zijn op schematische wijze zo helder mogelijk weergegeven.

4.1 Vragenlijsten

De vijf respondenten hebben een vragenlijst ingevuld met vragen gericht op jongens met externaliserend gedrag en de omgang met deze leerlingen (zie bijlage 5). Ik ben me ervan bewust dat een vragenlijst op een sociaal wenselijke manier ingevuld kan worden. De vragenlijsten zijn bedoeld om algemene informatie te verkrijgen. De respondenten zijn op de hoogte gebracht van de volgorde van dataverzameling. Na het invullen van de vragenlijst, volgt het interview. De informatie uit de vragenlijsten kan terug komen binnen het interview. Zo hoop ik de kans op sociaal wenselijke antwoorden te beperken. De onderstaande tabel bevat een overzicht van de vragenlijsten. In de tabel worden een aantal afkortingen gebruikt namelijk: V = vrouw, M = man, ll. = leerling, lln. = leerlingen, lkr = leerkracht. De eerste kolom bevat de vragen uit de vragenlijst. In de overige kolommen zijn de antwoorden van de respondenten terug te vinden.

	Pers. 1	Pers. 2	Pers. 3	Pers. 4	Pers. 5
Geslacht respondent (M/V)	V	V	V	M	M
1. Gedrags-kenmerken bij de ll. passend bij externaliserend gedrag.	- impulsief - agressief (bij frustratie) - vijandig	- impulsief - agressief - vijandig	- agressief - vijandig	- impulsief - niet luisteren - overactief/ druk	- impulsief - agressief - vijandig
2. Leeftijd van de ll.	10 jr	8 jr	10 jr	12 -13 jr	11 jr
3. Mogelijke risicofactoren bij de ll.	- lage socio-economische status - fysieke agressie - overspoeld worden door prikkels - geheugenproblemen bij de ll.	- lage socio-economische status - overspoeld worden door prikkels	- huwelijksconflicten - overspoeld worden door prikkels - handicap-acceptatie	- lage socio-economische status - huwelijksconflicten - hechtingsproblemen - verwaarlozing	- depressie/ stress bij moeder - Autisme
4. Stoornis bij de ll.	-psychomotore retardatie	-ADHD -DCD	-geen stoornis aanwezig	-ADHD -DCD	-Autisme

	Pers. 1	Pers. 2	Pers. 3	Pers. 4	Pers. 5
5. Wanneer noem je het gedrag van een ll. probleem-gedrag?	Gedrag dat zo storend is dat de lkr. en/of lln. gehinderd worden in de uitvoering van taken	Gedrag dat als erg storend ervaren wordt door de omgeving	Als de ll. gedrag vertoont dat een vervelende uitwerking heeft op de groep	Gedrag dat niet te corrigeren valt. Als lln zelf 'last' ondervinden van het gedrag, als ze zelf niet weten dat ze ongewenst gedrag vertonen. Als het gedrag niet acceptabel is	Als anderen (inclusief ikzelf) er last van hebben
6. Hoeveel invloed heb je op de prestaties en ontw. van een ll.?	50%	50%	75%	50%	25%
7. Hou je tijdens het lesgeven rekening met verschillen tussen jongens en meisjes?	Nee, niet bewust in ieder geval	Nee, ieder ll. krijgt wel een individueel aanbod, afgestemd op de mogelijkheden	Nee, niet echt, maar ik hou wel rekening met zijn onvoorspelbare gedrag	Nee, meer naar stoomis, beperking, sociaal-emotioneel en niveau	Ja, qua belevings-wereld
8. Hoe reageer je als een ll. door het vertonen van externaliserend gedrag de orde in de klas verstoort?	- ik benoem het gedrag - ik geef aan dat anderen er last van hebben - ik geef de leerling aan te stoppen - ik observeer - ik kijk wat er gebeurt en afhankelijk daarvan neem ik maatregelen	- veel duidelijkheid - vaste structuur - regels (bijv. klassenregels) zichtbaar	- kort - concreet - duidelijk	- gedrag benoemen - mijn gevoel of dat van anderen vertellen - advies geven hoe te corrigeren - bij extreem gedrag de ll. uit de situatie halen - als de ll. gekalmeerd is het gedrag benoemen	- ik geef aan dat het gedrag niet normaal is - soms neger ik het

	Pers. 1	Pers. 2	Pers. 3	Pers. 4	Pers. 5
9. Welke competenties heeft een lkr. nodig om adequaat om te gaan met externaliserend gedrag?	- lkr. moet kunnen observeren - lkr. moet kunnen analyseren (oorzaak - gevolg) - lkr. moet geduld hebben - lkr. moet flexibel zijn - lkr. moet duidelijk zijn	- lkr. moet kennis van de stoornis/ ziektebeelden hebben - lkr. moet kennis van lesgeven hebben - lkr. moet kennis hebben van organisatie in de groep	-interpersoonlijke competentie -orthopedagogische competentie -orthodidactische competentie - communicatieve competentie	- rust uitstralen - duidelijk en kort het gedrag benoemen -niet schreeuwen - overredingskracht -complimenten geven als het goed gaat	-inlevingsvermogen -consequent handelen
10. Welke interventies hebben voorheen tot succes-ervaringen gezorgd als het gaat om aanpak?	- de aandacht op iets anders richten - de situatie veranderen - de omgeving veranderen - timing, observeren aan de hand daarvan beoordelen welke interventies plaats moeten vinden	- duidelijk aangeven wat wel en niet gewenst is in de groep - structuur in de groep - bewust maken van gedrag, consequenties - zoeken naar oplossingen om het gedrag te veranderen - positieve feedback bij gewenst gedrag - door het opdoen van succes-ervaringen - voorbeeld-functie voor andere lln.	- door duidelijkheid (consequent zijn) - door structuur aan te bieden - duidelijk zijn in het aangeven van grenzen	- toch ook medicatie - kleine stappen in de werkhouding - sociale vaardigheden aanleren en blijven herhalen	- duidelijkheid - goed gedrag benoemen - benoemen wat daadwerkelijk gezien wordt
11. Krijg je genoeg steun van het team in de aanpak van externaliserend gedrag?	Binnen mijn eigen groep zeker. Verder hangt het af van wie het is	Ja, als ik er te weinig van af weet zoek ik hulp, door collega's aan te spreken, internet of literatuur	Geen steun in de vorm van advies, wel een luisterend oor. Vraag: zou het kennis-centrum een studie dag kunnen verzorgen met dit onderwerp voor het hele team?	Weinig, meer benoemen van negatief gedrag, dan positieve steun en opmerkingen als " doe er eens iets aan"	Ja, maar dat komt in de praktijk niet veel voor

Tabel 1: Uitwerking van de vragenlijsten

Uit de vragenlijsten blijkt dat het externaliserend gedrag van de leerlingen zich vooral uit in impulsief, agressief en vijandig gedrag. De jongens die externaliserend gedrag vertonen vallen in de leeftijdscategorie 8 t/m 13 jaar. Alle vijf de respondenten hebben mogelijke risicofactoren aangegeven die een rol kunnen spelen in het ontstaan van externaliserend gedrag (zie: regel 4, punt 3 van de tabel). Vier van de vijf respondenten geven aan dat er sprake is van een stoornis bij de leerling (zie: regel 5, punt 4 in de tabel). Wanneer noem je het gedrag van een leerling probleemgedrag? Vier van de vijf respondenten geven aan dat iets probleemgedrag kan worden genoemd als de omgeving 'last' heeft van het gedrag. De respondenten hebben door middel van een percentage aangegeven hoeveel invloed ze denken te hebben op de prestaties en ontwikkeling van een leerling. Drie van de vijf respondenten antwoorden met 50%, dit komt overeen met het model van Marzano (Figuur 1, pag.13). Behalve een respondent houden de andere respondenten tijdens het lesgeven geen rekening met de verschillen tussen jongens en meisjes. Drie van de vijf respondenten geven aan in hun reactie op externaliserend gedrag het waarneembare (negatieve-) gedrag van de leerling te benoemen. Van die drie respondenten betrekken twee respondenten er andere personen/ leerlingen bij. Zij benoemen dat anderen 'last' hebben van het gedrag of zij benoemen de gevoelens van anderen. Een respondent geeft aan de leerling soms uit de situatie te halen. En een respondent geeft aan het gedrag soms te negeren. Op de vraag welke competenties een leerkracht nodig heeft om adequaat om te gaan met probleemgedrag worden wisselende antwoorden gegeven (zie regel 10 punt 9). Interventies die volgens de respondenten tot succeservaringen hebben geleid in de aanpak van externaliserend gedrag zijn o.a. duidelijkheid bieden, grenzen stellen, gewenst gedrag benoemen/positieve feedback geven, de situatie veranderen, de omgeving veranderen, aandacht op iets anders richten, structuur bieden en medicatie. Twee van de vijf respondenten geven aan weinig tot geen steun te krijgen van het team. De overige drie respondenten vinden wel steun binnen het team, waarvan een respondent vooral binnen de eigen groep steun vindt.

4.2 Interviews

Door het afnemen van interviews kan ik achterhalen hoe de respondenten omgaan met jongens die externaliserend gedrag vertonen. Daarbij heb ik gebruik gemaakt van een deductieve werkwijze. Ik ben namelijk vanuit een theoretische invalshoek (de geselecteerde competenties uit het onderzoek van Gennip, Marx & Smeets) op zoek gegaan naar de ervaringen van de respondenten. De respondenten krijgen voorafgaande aan een vraag, te horen bij welke categorieën de vraag hoort (zie bijlage 6: Interviewgide). Na het afnemen van de vijf interviews heb ik een samenvatting gemaakt van de interviews door gebruik te maken van een tabel. De tabel is gebaseerd op de grootste gemene deler uit de interviews. Eventuele uitzonderingen of bijzonderheden staan vermeld in de kolom 'opmerkingen'. N=5 geeft aan dat er vijf respondenten hebben meegewerkt aan het interview. De volgende afkortingen komen terug in de tabel: ll.= leerling, lln.= leerlingen, lkr= leerkracht.

Item	Subitem	N=5	Opmerking
Interpersoonlijke competentie	Externaliserend gedrag wordt als 'lastig' ervaren	4	1 respondent geeft aan dat er goed te werken valt met een ll. die externaliserend gedrag vertoont
	Contact maken met de ll. door middel van observaties en individuele gesprekken	5	Daarbij geven twee respondenten aan het contact rustig en niet te joviaal op te bouwen. Een andere respondent maakt vooral contact als de ll. gewenst gedrag vertoont
	Met humor benaderen	3	Drie respondenten geven aan humor te gebruiken in de benadering van lln. met probleemgedrag
	Het zelfbeeld van de ll. versterken door o.a. het geven van complimenten en het bieden van succeservaringen	5	De complimenten hebben vooral betrekking op het gedrag, de werkhouding en de prestaties van de ll. Drie respondenten geven aan de ll. in hun waarde te laten. Zij spreken lln. alleen aan op het gedrag en niet op de persoonlijkheid
Pedagogische competentie	Praten over het gedrag van de ll.	5	Alle respondenten benoemen het negatieve gedrag van de ll. Twee respondenten bespreken met de ll. wat het gewenste gedrag kan zijn, wat ze graag willen zien of geven tips om tot gewenst gedrag te komen. Een respondent maakt gebruik van oplossingsgerichte gespreksvoering

Item	Subitem	N=5	Opmerking
	Afspraken en regels hanteren	5	De afspraken en regels worden bij vier respondent met de leerlingen besproken maar niet samen opgesteld. Een respondent stelt samen met de lln. regels op. De regels kunnen per klas verschillen. Er is geen schoolbrede aanpak
	Consequenties van het gedrag benoemen	4	De respondenten geven vooral aan welke invloed het externaliserend gedrag heeft op anderen. Vijf respondenten noemen het uit de klas plaatsen als consequentie op externaliserend gedrag
	Gewenst gedrag belonen	5	Dit gebeurt op de volgende manieren: de ll. krijgt aandacht bij gewenst gedrag, complimenten geven, beloningssystemen toepassen
Competent in reflectie en ontwikkeling	Denkt na over het eigen functioneren	5	De respondenten kijken achteraf terug op de situatie. Daarbij analyseren zij de situatie en denken na over hun eigen handelen en het effect daarvan
	Bespreekt het eigen handelen met anderen	5	Er wordt vooral met de onderwijsassistent gesproken over het handelen van de lkr. Een respondent geeft aan regelmatig een gesprek met de orthopedagoog te hebben
	Experimenteert met een andere benadering	4	Door goed te observeren kan er gekeken worden of een aanpak werkt. Als een aanpak niet werkt passen de respondenten een andere aanpak toe. Dit is meestal intuïtief

Item	Subitem	N=5	Opmerking
	Werkt gericht aan het vergroten van de kennis en vaardigheden in het hanteren van probleemgedrag	4	Kennis en vaardigheden worden vergroot door het lezen van (vak)literatuur, internet, gesprekken met ouders en televisieprogramma's
Aanpak probleemgedrag	Houding van de lkr. is neutraal, rustig, met zo min mogelijk emoties	3	Drie respondenten geven aan rustig, neutraal en zakelijk te reageren. En zij gaan niet in discussie met de ln.
	Communicatie Rekening houden met blokkades in de communicatie-interactieprocessen	4	Vier respondenten geven aan kort en bondig te communiceren evt. met visuele ondersteuning. Een respondent geeft aan de taalvaardigheid bij lln. te willen vergroten bij blokkades in de communicatie en interactie
	Structuur bieden	5	Door middel van een vast dag- en weekritme, regels, terugkerende werkvormen en visuele ondersteuning wordt er structuur geboden
	Rekening houden met de verschillen tussen jongens en meisjes	1	Er wordt rekening gehouden met de belevingswereld van de lln. De andere respondenten houden rekening met verschillen in de sociaal-emotionel ontwikkeling en het didactisch niveau

Tabel 2: Uitwerking van de interviews

Alle vijf de respondenten maken contact met leerlingen door middel van observaties en individuele gesprekken. Zij versterken het zelfbeeld van de leerling door o.a. het geven van complimenten en het bieden van succeservaringen, praten over het gedrag van de leerling, hanteren van afspraken en regels, noemen het uit de klas plaatsen van een leerling als consequentie bij externaliserend gedrag, belonen gewenst gedrag, denken na over het eigen handelen, bespreken het eigen handelen met anderen en bieden structuur. Vier van de vijf respondenten ervaren externaliserend gedrag als 'lastig', benoemen de consequenties van externaliserend gedrag, experimenteren met een andere aanpak, werken gericht aan het vergroten van de kennis en vaardigheden in het hanteren van probleemgedrag en houden rekening met blokkades in de communicatie- en

interactieprocessen. Drie van de vijf respondenten geven aan humor te gebruiken in de benadering van leerlingen en geven aan een neutrale, rustige houding aan te nemen bij conflictsituaties. Daarbij laten zij zo min mogelijk hun eigen emoties zien.

Buiten de interviewvragen om, zijn er door de respondenten waardevolle opmerkingen gemaakt. Deze opmerkingen zijn in de onderstaande tabel weergegeven.

Aantal respondenten (N=5):	Belangrijke opmerkingen los van de interview vragen:
2	Voorheen stond er intervisie op de agenda voor de vergaderingen. Deze intervisiemomenten zijn verdwenen. Het zou fijn zijn als er weer intervisiemomenten zouden zijn. Zo kan waardevolle informatie over de begeleiding van leerlingen met probleemgedrag overgedragen worden.
1	Zou er een studiedag georganiseerd kunnen worden rondom het thema externaliserend gedrag?
1	Het zou fijn zijn als er een studiedag georganiseerd zou worden over het werken met verschillende niveaus in een klas.

Tabel 3: Losse opmerkingen

Hoofdstuk 5: Conclusie

In dit hoofdstuk zal ik antwoord geven op de onderzoeksvraag uit hoofdstuk 1: Aanleiding. Het hoofdstuk bevat niet alleen een conclusie maar ook aanbevelingen voor de toekomst.

Onderzoeksvraag:

Ik onderzoek binnen mijn onderwijspraktijk hoe de leerkrachten met externaliserend gedrag van jongens omgaan, zodat ik bewustwording creëer bij mijn collega's teneinde de ervaringen van hen te koppelen aan de interpersoonlijke competentie, de pedagogische competentie en de competentie reflectie en ontwikkeling van het onderzoek van Gennip, Marx & Smeets (2007).

5.1 Conclusies

Het is lastig om vast te stellen of een leerkracht adequaat om kan gaan met externaliserend gedrag. Allereerst is het lastig te meten. Daarnaast speelt het gevoel voor tact van de leerkracht ook een rol. Niet iedere leerkracht beschikt daarover. De technische kant kun je als leerkracht leren vanuit de theorie en door gebruik te maken van trucjes en instrumenten. Maar hoe je die technische aspecten inzet in de praktijk is naar mijn mening voor een deel intuïtief en leer je door praktijkervaringen op te doen. Om het tactische aspect duidelijk te krijgen heb ik vragen gesteld die betrekking hebben op de interpersoonlijke competentie en de pedagogische competentie. Met andere woorden, welke houding heeft de leerkracht ten opzichte van de leerling met externaliserend gedrag. Het is me niet altijd gelukt om de tactische aspecten helder te krijgen. Waarschijnlijk omdat de respondenten alleen vertellen wat ze willen vertellen. Als er sprake is van handelingsverlegenheid bij een respondent, zal dat niet makkelijk toegegeven worden. Een groot deel van de informatie die ik heb verzameld is gericht op de technische aspecten.

Uit de vragenlijsten en de interviews komt naar voren dat de jongens die externaliserend gedrag vertonen voor een deel in de puberteit vallen (leeftijden tussen de 8 en 13 jaar). Bij alle leerlingen spelen meerdere risicofactoren een rol. Deze risicofactoren hebben vooral betrekking op de thuissituatie. Bij vier leerlingen is er sprake van een stoornis. Dat betekent dat de leerkrachten minder invloed hebben op het gedrag van de leerling dan bij een leerling zonder stoornis (maar met een gedragsprobleem). De respondenten zien externaliserend gedrag als probleemgedrag wanneer zichzelf of anderen er 'last' van hebben. De negen criteria van Pameijer en Van Beukering (2004) worden door de respondenten niet genoemd. De manier waarop de respondenten bepalen of gedrag, probleemgedrag kan worden genoemd is subjectief. Daar heb ik tijdens het interview geen vragen over gesteld, omdat het niet direct gerelateerd is aan de onderzoeksvraag.

Op het gebied van tactische aspecten heb ik vooral een aantal houdingsaspecten kunnen ontdekken. Zo geven drie respondenten aan humor te gebruiken bij de benadering van de leerlingen met probleemgedrag. Om humor te kunnen toepassen in de omgang met leerlingen heb

je tact nodig. Dezelfde drie respondenten geven aan tijdens conflictsituaties kalm, neutraal en zakelijk te reageren. Zij gaan niet in discussie met de leerling. De leerling wordt aangesproken op het gedrag en niet op zijn persoonlijkheid. De respondenten laten de leerlingen in hun waarde. Een dergelijke reactie laat zien dat de respondenten de theorie kunnen toepassen in de praktijk. Wat werkt er volgens de respondenten goed als het gaat om de aanpak van probleemgedrag? Om gewenst gedrag te stimuleren maken de respondenten gebruik van de volgende interventies: complimenten geven op gedrag, werkhouding en prestaties van de leerling, succeservaringen stimuleren, ongewenst gedrag benoemen, aangeven wat het gewenste gedrag kan zijn, negatief gedrag negeren, sociale vaardigheden aanleren, medicatie, structuur bieden, grenzen aangeven, regels en afspraken opstellen en daar consequenties aan koppelen. Deze interventies sluiten goed aan bij de aanpak die beschreven staat in paragraaf 2.3.2. Uit de vragenlijsten blijkt dat een respondent een leerling wel eens uit de klas plaatst. Tijdens de interviews geven alle vijf de respondenten aan een leerling wel eens uit de klas te plaatsen. Zij geven aan dat te doen naar de behoefte van de leerling (zodat de leerling tot rust kan komen). Daar kan ik me in vinden. Twee respondenten geven aan de leerling uit de klas te plaatsen, wanneer zij de orde in de klas verstoren. Deze manier van handelen bij ordeverstoring sluit niet aan bij de waarden die ik heb (zie paragraaf 3.3 Ethische aspecten). Maar ik begrijp de leerkrachten wel, zij kiezen op dat moment voor de andere leerlingen uit de groep. Toch denk ik dat deze leerlingen op een andere manier begeleid zouden kunnen worden, waardoor het uit de klas plaatsen niet meer nodig hoeft te zijn.

De respondenten geven aan dat zij de volgende competenties belangrijk vinden in de omgang met leerlingen die externaliserend gedrag vertonen: kunnen observeren en analyseren (oorzaak-gevolg kunnen achterhalen), duidelijk zijn, flexibel zijn, consequent kunnen handelen, beschikken over empathie, kennis hebben van de verschillende stoornissen, lesgeven en klassenmanagement. De interpersoonlijke competentie, orthopedagogische competentie, orthodidactische competentie en communicatieve competentie zijn door een respondent genoemd. Tijdens het interview kon de respondent niet aangeven wat zij daar precies mee bedoelde. Zij had de vragenlijst samen met haar onderwijsassistent ingevuld. De onderwijsassistent had de bovenstaande competenties genoemd. Tijdens het interview heb ik uitleg gegeven over de inhoud van de competenties. De respondent gaf aan dat zij die competenties inderdaad erg belangrijk vindt.

Alle vijf de respondenten reflecteren op een soortgelijke manier. Zij kijken achteraf terug op de situatie. Daarbij analyseren zij de situatie en denken na over hun eigen handelen en het effect daarvan. Vervolgens bespreken zij de situatie met de onderwijsassistent of een andere collega. Door terug te kijken op het eigen handelen en door de dialoog aan te gaan met een collega kan er gekeken worden of een aanpak werkt. Als een aanpak niet werkt passen de respondenten een andere aanpak toe. Dit is meestal intuïtief. Ik hoop dat de respondenten reflecteren op hun eigen handelen na het invullen van de vragenlijst en het interview. Op die manier kan er bewustwording ontstaan en kan de manier van handelen mogelijk aangepast worden. Ik heb tijdens het onderzoeksproces geen tijd meer kunnen vinden om dit te achterhalen.

Om kennis en vaardigheden op het gebied van probleemgedrag te vergroten lezen de respondenten verschillende (vak)literatuur en gaan in gesprek met ouders. Andere informatiebronnen die gebruikt worden zijn het internet en de televisie.

5.2 Aanbevelingen

Door de respondenten worden interventies toegepast die werken in de praktijk. Helaas gaan deze interventies in de praktijk wel eens verloren wanneer een leerling met externaliserend gedrag in een andere groep geplaatst wordt. Tevens geven twee van de vijf respondenten aan weinig tot geen steun te krijgen van het team als het gaat om leerlingen met probleemgedrag. De overige drie respondenten vinden wel steun binnen het team, waarvan een respondent vooral binnen de eigen groep steun vindt. Met behulp van intervisiebesprekingen kan dat voor een deel ondervangen worden. Twee respondenten hebben expliciet aangegeven dat het goed zou zijn om de intervisie weer structureel op de agenda voor de vergaderingen te zetten. Het is daarbij belangrijk om niet alleen probleemgedrag van een leerling te bespreken, maar ook een succesvolle aanpak onder de aandacht te brengen. Op deze manier kan er binnen het team gebruik gemaakt worden van elkaars expertise. Ik zie het als mijn taak om ervoor te zorgen dat de intervisie weer terug op de agenda komt. Om dat te kunnen bereiken zal ik in dialoog moeten gaan met de directie. Een andere respondent heeft aangegeven dat het nuttig kan zijn om een studiedag te organiseren met als thema externaliserend gedrag. Mijn onderzoek zal volgend schooljaar tijdens een kennismarkt door mij gepresenteerd worden.

Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie

Het onderwerp voor mijn praktijkgericht onderzoek is mij vrij snel duidelijk geworden. De manier waarop er binnen de onderwijspraktijk omgegaan wordt met jongens die externaliserend gedrag vertonen kan volgens mij verbeterd worden. Regelmatige worden jongens met externaliserend gedrag op een autoritaire manier bestraft. Deze maatregelen zorgen er in de praktijk niet voor dat het externaliserend gedrag afneemt. Mijn eerste insteek is dan ook geweest de jongens met externaliserend gedrag te gaan begeleiden. Maar na een gesprek met twee 'critical friends' en tevens collega's heb ik er voor gekozen een ander onderzoeksperspectief te kiezen. Uiteindelijk heb ik ervoor gekozen om te onderzoeken wat een leerkracht nodig heeft om op een adequate manier om te gaan met externaliserend gedrag. De leerling heeft misschien geen last van zijn eigen gedrag terwijl de leerkracht er wel moeite mee heeft. Tevens vind ik het de verantwoordelijkheid van een leerkracht om aan te sluiten bij de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van een leerling. Het vormen van een geschikte onderzoeksvraag is daarbij lastig gebleken. Ik heb te veel gewild in een te korte tijd. Tijdens de gesprekken met mijn 'critical friends' en mijn onderzoeksbegeleider ben ik erachter gekomen dat ik de onderzoeksvraag kleiner moest maken. Het maken van een mindmap heeft mij geholpen bij het vormen van een bepaalde structuur en om hoofd- en bijzaken te scheiden. Tijdens het vormgeven van het theoretische kader is mijn onderzoeksvraag verder aangescherpt. Door het doornemen van de theorie is mijn leerkrachtgedrag ten opzichte van jongens veranderd. Voorheen heb ik te weinig rekening gehouden met de verschillen tussen jongens en meisjes. Ik stem nu mijn lessen beter af op de kwaliteiten van jongens (en meisjes) door ze andere opdrachten en in sommige gevallen een andere instructie te geven. Ik begrijp het gedrag van jongens beter door de theorie die ik erover gelezen heb. Zo weet ik nu dat de plotselinge energie die ze kunnen hebben samen kan hangen met het testosterongehalte.

Het maken van de overstap van de theorie naar de praktijk heb ik lastig gevonden. Ik heb de eerste drie hoofdstukken regelmatig aangepast. Hierin herken ik duidelijk mijn leerstijlen, ik ben een dromer en een denker. Mijn voorkeur gaat uit naar het observeren in de praktijk en het daarop reflecteren. De ideeën die ik daarbij vorm zet ik af tegen de theorie. Klopt mijn hypothese met wat er in de literatuur geschreven wordt? Om die manier vind ik bevestiging als het gaat om mijn eigen denkbeelden. Misschien vind ik het daarom wel zo moeilijk om iets te beslissen en het uit te voeren in de praktijk. Ik heb regelmatig feedback nodig gehad bij het opstellen van de vragenlijst en vormgeven van de interviews. Ik heb bevestiging gezocht voordat ik de overstap naar de praktijk heb durven maken. Na het verwerken van de feedback van mijn 'critical friends' en onderzoeksbegeleider ben ik begonnen met het praktijkgedeelte. Alle respondenten hebben de vragenlijsten ingevuld. Vervolgens ben ik gestart met het afnemen van interviews. Na het afnemen van het eerste interview ben ik wat onzeker geworden. De antwoorden van de respondent zijn oppervlakkig gebleken en gericht op het lesgeven aan een groep leerling. Ik heb op verschillende

manier gevraagd naar de omgang met individuele leerlingen met probleemgedrag, maar de antwoorden zijn gericht gebleven op de preventie van gedragsproblemen en de hele groep. Na dit interview heb ik getwijfeld aan de vragen en aan mijn interviewtechniek. Gelukkig is het tweede interview beter verlopen. Ik heb antwoorden gekregen waar ik naar op zoek was. Hierdoor is mijn onzekerheid afgenomen. De andere drie interviews zijn eveneens goed verlopen. De antwoorden op de vragen uit de vragenlijst heb ik gemakkelijk in een tabel (zie tabel:1) kunnen plaatsen. Het verwerken van de data uit de interviews heb ik lastig gevonden. Vooral omdat er vanwege de interactie niet alleen hoofdzaken besproken zijn, maar ook bijzaken. Door de vragen uit de interviews per item te structureren heb ik meer zicht op de hoofdzaken gekregen en ik ook deze gegevens in een tabel (zie tabel:2) kunnen plaatsen. Tijdens de interviews is er sprake geweest van een gemoedelijke sfeer. Mijn houding als interviewer is open, vriendelijk en respectvol geweest. Bij een respondenten heb ik het moeilijk gevonden mijn geduld te bewaren. De respondent is een kwartier te laat gekomen, waardoor ik tijdens het interview teveel bezig ben geweest met het bijhouden van de tijd. Om dat bij de volgende interviews te voorkomen heb ik extra tijd ingepland. Bij dezelfde respondent heb ik het moeilijk gevonden om mijn geduld te bewaren, omdat ik niet de antwoorden kreeg waar ik naar op zoek was.

Van het uitvoeren van een praktijkgericht onderzoek heb ik veel geleerd. Het heeft mij aan het denken gezet over het gedrag van jongens en het lesgeven aan jongens (al dan niet met externaliserend gedrag). Daardoor is mijn leerkrachtgedrag uiteindelijk veranderd. Het heeft mij geleerd hoe je op een effectieve en onderbouwde manier iets kunt onderzoeken. Door het uitdelen van de flyers (zie bijlage:4) heb ik het onderwerp, externaliserend gedrag bij jongens bespreekbaar gemaakt binnen het team. In de wandelgangen heb ik regelmatig gesprekken gehad over mijn onderzoek. Toch is niet iedereen binnen mijn team voldoende op de hoogte van het onderzoeksproces en de resultaten. Om een bijdrage te leveren aan veranderingen op mijn werkplek is het zaak dat ik het team informeer over wat ik onderzocht heb, daarvoor zal ik de kennismarkt aan het begin van volgend schooljaar gebruiken. Mijn positie binnen het team is al veranderd. Mijn collega's spreken mij nu geregeld aan over leerlingen met gedragsproblemen en ik krijg regelmatig de vraag wanneer zij gebruik kunnen maken van mijn expertise. Het is nu aan mij om leerkrachten en leerlingen effectief te gaan begeleiden. Ik zal me minder bescheiden moeten opstellen en mezelf meer moeten laten horen. Met de expertise die ik tijdens de opleiding ontwikkeld heb, moet dat zeker gaan lukken.

Literatuur

- Andela, N. (2008). *Coachen op gedrag en resultaat in het onderwijs*. 's Hertogenbosch: Pi-Educatie
- Baert, K. et al. (2009). *Waar is de grens: omgaan met gedragsproblemen bij kinderen*. Lannoo
- Claasen, W., De Bruine, E., Schuman, H., Siemons, H. & Van Velthooven, B. *Inclusief Bekwaam. Generiek competentieprofiel inclusief onderwijs*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant
- Clerkx, M., De Groot, R., Prins, F. (2010). *Grensoverschrijdend gedrag van pubers*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant
- De Jong, S.(2012). *Wie draaft er nou door? Diagnosticeer eerst de omgeving, daarna het kind*. Uit:NRC.NL
- De Lange, R., Schuman, H. & Montesano Montessori, N. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant
- Delfos, M. (2010). *De schoonheid van het verschil*. Amsterdam: Pearson
- Delfos, M. (2010). *Het maakbare kind. Opvoeding als (ver)gissing*. Amsterdam: uitgeverij SWP
- Delfos, M. (2010). *Kinderen en gedragsproblemen. Aanleg, rijping of omgeving*. Amsterdam: Pearson
- Finoulst, M & Vanderschueren, D. (2006). *De Pikorde. Mannen en testosteron*. Antwerpen/ Amsterdam: Houtekiet
- Gennip, H. Van Marx, T. & Smeets, E. (2007). *Gedragsproblemen in de basisschool en competenties van leraren*. ITS
- Harinck, F. (2008). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant
- Jeninga, J. (2011). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff
- Koot, S. (2011). *Co-teaching. Krachtig gereedschap bij de begeleiding van leraren*. Huizen: Pica
- Marreveld, M. (2007). *Aandacht voor testosteron helpt leerkracht in de klas*. Didaktief nr 10.
- Marzano, R., Pickering, D. & Pollock, J. (2010). *Wat werkt in de klas*. Middelbrug: Bazalt
- Marzano, R. (2008). *Wat werkt op school. Research in actie*. Middelburg: Bazalt
- Rothfusz, J. (2008). *Ethiek in sociaalagogische beroepen*. Amsterdam: Pearson
- Swaab, D. (2011). *Wij zijn ons brein. Van baarmoeder tot Alzheimer*. Amsterdam/Antwerpen: Contact
- Van der Lugt, D. (2006). *Interviewen in de praktijk*. Groningen: Wolters-Noordhoff
- Van der Ploeg, J.D. (2007). *Gedragsproblemen. Ontwikkeling en risico's*. Rotterdam: Lemniscaat
- Van der Wolf, K. & Van Beukering, T. (2011). *Gedragsproblemen in scholen*. Leuven/ Den Haag: Acco

Van Lieshout, T. (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

WOSO. (2009). *Bekwaam en speciaal. Generiek competentieprofiel speciale onderwijszorg*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant

Bijlage 1: Negen criteria waarmee probleemgedrag kan worden bepaald (Pameijer & Van Beukering, 2004)

Is het gedrag:

- Leeftijdsadequaat. Past het gedrag in het ontwikkelingsstadium of bij de leeftijd van het kind of valt het hierbuiten?
- Duur van het probleemgedrag
- Omstandigheden
- Hoeveelheid en de frequentie van de problemen
- Type problemen en de mate van voorkomen van die problemen in de populatie
- Socioculturele setting. Past het gedrag bij de (sub)cultuur waartoe het kind behoort?
- De intensiteit van de problemen
- Verandering van het gedrag
- Situatie gebondenheid

Bijlage 2: Competenties, bekwaamheidseisen en voorbeelden behorende bij het onderzoek.

1. Interpersoonlijke competentie

Omschrijving van de competentie

De leerkracht heeft aandacht voor de identiteit, het basisvertrouwen en het zelfbeeld van het kind. De leerkracht maakt contact met het kind als persoon in (bedreigde) ontwikkeling. Een leerkracht die competent is in de omgang met een kind met opvallend gedrag bouwt contact met het kind op, accepteert de persoon van het kind, creëert betrokkenheid met behoud van distantie. Een leerkracht die competent is gaat uit van de ontwikkelingskansen en groeimogelijkheden van het kind (gaat niet uit van problemen, maar kijkt naar oplossingen). En versterkt het kind in zijn of haar zelfbeeld, vertrouwen en welbevinden.

Bekwaamheidseis

De leerkracht accepteert de diversiteit van leerlingen en is zich bewust van het feit dat niet iedere leerling aan dezelfde norm hoeft te voldoen. De leerkracht kan zich inleven in de belevingswereld en gevoelens van een kind. De leerkracht kan contact maken met het kind. De leerkracht kan een leerling met humor benaderen en kan relativeren. De leerkracht is op de hoogte van communicatie- en interactieprocessen en de blokkades die zich hierbij kunnen voordoen.

Voorbeeld:

- 'Ik vind je een gezellige leerling, maar dit gedrag kan niet.'

2. Pedagogische competentie

Omschrijving van de competentie

De leerkracht leert een kind met opvallend gedrag te functioneren als lid van een groep en verantwoordelijkheid te dragen voor eigen handelen en gedrag. Een leerkracht die pedagogisch competent is maakt afspraken met een kind over regels, verwachtingen en rollen. En de leerkracht is consequent bij de uitvoering daarvan. De leerkracht stimuleert het kind zodat het tot zelfsturing kan komen, beloont gewenst gedrag en negeert, corrigeert of bespreekt ongewenst gedrag. Een leerkracht die competent genoeg is praat met het kind over zijn gedrag en de consequenties die dat heeft voor andere kinderen, zichzelf en de leerkracht.

Bekwaamheidseis

De leerkracht kan met kinderen spreken (verhelderen, confronteren, uitlokken). Daarbij is de leerkracht op de hoogte van de methodieken om met leerlingen de dialoog aan te gaan. De leerkracht is in staat om gedrag in termen van de functionele analyse te zien en dat met kinderen

te bespreken (antecedenten - probleemgedrag - gevolgen). De leerkracht neemt zijn/haar verantwoordelijkheid om extra, positieve aandacht te geven aan leerlingen met opvallend gedrag en kijkt naar de mogelijkheden van een kind. De leerkracht probeert de sociaal-emotionele ontwikkeling en schoolloopbaan te bevorderen.

Voorbeelden:

- Na een uit de hand gelopen conflict aan een leerling vragen 'Hoe had je het anders kunnen oplossen'.
- 'Hoe komt het dat...?' (niet vragen: 'waarom?'). Dit stimuleert het kind om na te denken over het eigen gedrag.

7. Competent in reflectie en ontwikkeling

Omschrijving van de competentie

De leerkracht werkt aan zijn/haar eigen professionaliteit door zich bewust te worden van de eigen denkbeelden en aanpak. De leerkracht durft te experimenteren met nieuw gedrag en hij/zij verschuift de grenzen als het gaat om het omgaan met probleemgedrag. De leerkracht reflecteert op het eigen handelen en de gevolgen daarvan op het gedrag van een leerling. De leerkracht probeert een andere benaderingswijze uit en gaat de gevolgen daarvan na. De leerkracht zorgt ervoor dat zijn/haar kennis en vaardigheden op het gebied van gedragsproblemen vergroot wordt.

Bekwaamheidseis

De leerkracht heeft de behoefte om te leren hoe hij/zij het beste om kan gaan met leerlingen met gedragsproblemen. De leerkracht kan het gedrag van leerlingen beschrijven zonder daar een eigen interpretatie aan toe te voegen. De leerkracht is zich bewust van zijn/haar eigen grenzen en mogelijkheden. En de leerkracht is op de hoogte van zijn/haar belemmerende en faciliterende factoren in de relatie met kinderen.

Voorbeeld:

De leerkracht bespreekt en evalueert het eigen handelen met de leerlingen in de klas.

Bijlage 3: Competentieprofiel

In deze bijlage zijn de overige competenties te vinden zoals ze beschreven staat in het onderzoek '*Gedragsproblemen in de basisschool en competenties van leraren*' (Gennip, Marx, Smeets, 2007).

3. Vakinhoudelijke en didactische competentie

Beschrijving van de competentie

Een leerkracht draagt bij aan het verminderen van leerproblemen (die samen zouden kunnen hangen met gedragsproblemen) door te zorgen voor een onderwijsaanbod dat aansluit bij de behoeften en mogelijkheden van leerlingen. De leerkracht stimuleert en reguleert het gedrag van de leerling in leersituaties en in sociale situaties op basis van kennis over gedrag en gedragsproblematiek. Een vakinhoudelijke en didactische competente leerkracht zorgt dat het onderwijs uitdagend is en aansluit bij de behoeften en mogelijkheden van de leerling met gedragsproblemen. De leerkracht brengt het gedrag van de leerling in kaart en bekijkt welke ontwikkelingskansen het kind heeft en blijft de ontwikkeling daarvan volgen. Een competente leerkracht kiest veranderingsdoelen en brengt deze doelen na formulering stap voor stap in de praktijk.

Bekwaamheidseis

Bij de leerkracht is er sprake van Locus of Control, de leerkracht is er van overtuigd dat hij/zij tot op een bepaalde hoogte het gedrag van een leerling kan beïnvloeden. De leerkracht kan adaptief, uitdagend onderwijs aanbieden, zodat leerproblemen en gedragsproblemen afnemen. De leerkracht kan zelfsturing bij het kind stimuleren door gebruik te maken van de principes van gedragsmodificatie. De leerkracht heeft voldoende kennis van verschillende typen problematische gedrag en de mogelijke gevolgen voor het gedrag van het kind binnen de school en in een groep. Deze kennis kan de leerkracht toepassen in hert eigen handelen.

Voorbeelden:

- Een onzeker kind belonen, door het maken van een compliment als het een taak goed uitgevoerd heeft.
- Een handelingsplan opstellen voor een leerling met speciale behoeften, waarin de doelen en interventies beschreven staan. Het handelingsplan na de afgesproken tijd evalueren.

4. Organisatorische competentie

Omschrijving van de competentie

De leerkracht die organisatorisch competent is observeert het gedrag van de leerling met probleemgedrag en maakt ruimte voor analyse en verandering van gedrag. De leerkracht richt het

onderwijs zo in dat er tijd is voor extra aandacht voor het gedrag van de leerling. De leerkracht organiseert de fysieke omgeving, leeromgeving en sociale omgeving zo dat de leerling veiligheid en structuur geboden wordt met behoud van ontwikkelingskansen.

Bekwaamheidseis

De leerkracht organiseert het klassenmanagement zo dat er tijd en ontwikkelingskansen gecreëerd worden voor een leerling met speciale behoeften. De leerkracht werkt planmatig bij problematisch gedrag door de volgende cyclus te hanteren: observeren, signaleren, opstellen handelingsplan, aanpak, evalueren en eventueel bijstellen van het handelingsplan. De leerkracht weet welke onderwijs- organisatiearrangementen passen bij kinderen met internaliserend en externaliserend gedrag.

Voorbeelden:

- Er is een vaste planning voor de activiteiten.
- De klas is zo georganiseerd dat alles een vaste plek heeft.
- Een leerling die daar behoefte aan heeft, kan op een ander plaats gaan zitten om tot rust te komen.

5. Competentie in samenwerking met collega's en de intern begeleider

Omschrijving van de competentie

De leerkracht brengt het probleemgedrag van een leerling ter sprake bij collega's en de intern begeleider. De leerkracht verwoordt het gedrag van de leerling in relatie tot de context op een heldere en concrete manier. De leerkracht staat open voor handelingssuggesties en feedback. De leerkracht maakt gebruik van de inzichten en ervaringen van collega's en stemt de aanpak van het probleemgedrag af met teamleden.

Bekwaamheidseis

De leerkracht durft zich kwetsbaar op te stellen en staat open voor de kennis, ervaringen en inzichten van collega's. De leerkracht kan een hulpvraag verduidelijken en deze hulpvraag in een gesprek aanscherpen. De leerkracht kent de marges waarbinnen 'normaal' gedrag valt.

Voorbeeld:

Een collega om advies vragen als het gaat om de aanpak van probleemgedrag bij een bepaalde leerling.

6. Competentie in samenwerking met ouders en externe hulpverleners

Omschrijving van de competentie

Een leerkracht die competent is in het samenwerken met ouders en hulpinstanties neemt contact op met de ouders bij probleemgedrag. De leerkracht geeft een concrete beschrijving van het gedrag binnen de schoolsituatie en vraagt naar het gedrag van de leerling in de thuissituatie en buiten de schoolsituatie om. De leerkracht gaat in gesprek met ouders om zo samen opzoek te gaan naar oplossingen en een aanpak. De leerkracht schept vertrouwen. De leerkracht bespreekt de voortgang met ouders en hulpverleners. In het belang van het kind gaat de leerkracht tegen ouders in.

Bekwaamheidseis

De leerkracht geeft aan hulp te willen bieden en samen te willen werken met ouders en hulpverleners. De leerkracht beschikt over de vaardigheid om constructieve gesprekken te voeren met ouders. De leerkracht respecteert de verantwoordelijkheid van ouders en hulpverleners en kan een samenwerking tot stand brengen. De leerkracht kan een slechtnieuwsgesprek op een positieve manier brengen. De leerkracht kent de valkuilen in gesprekken met ouders.

Voorbeeld:

De leerkracht houdt tijdens gesprekken met ouders rekening met de gevoelens van ouders.

Bijlage 4: Flyer/ e-mail respondenten bepaling

Beste collega's,

Ik ben opzoek naar jongens met....

The EX-Factor!

Voor mijn praktijkgericht onderzoek ben ik opzoek naar jongens die externaliserend gedrag vertonen.

Wat bedoel ik met externaliserend gedrag?

Externaliserend gedrag is gedrag dat naar buiten is gericht. Het gedrag kan opstandig, agressief en vijandig van aard zijn. Omdat het gedrag naar buiten is gericht, is het gedrag meestal duidelijk waarneembaar.

Heb jij een jongen in de klas, die regelmatig externaliserend gedrag laat zien en wil je meewerken aan mijn onderzoek, stuur mij dan een e-mail.

Marianne Meeuwis

Bijlage 5: Vragenlijst bij het praktijkgericht onderzoek Master SEN

"Hoezo lastig?!" van Marianne Meeuwis (studiejaar 2012/2013)

Onderwerp: Hoe gaan leerkrachten om met jongens die externaliserend gedrag vertonen?

Voorafgaande aan het interview wil ik jullie vragen de onderstaande vragen te beantwoorden. En de ingevulde vragenlijst graag voor vrijdag 5 april 2013 bij mij in te leveren (mag ook in mijn postvak gelegd worden).

Algemene gegevens:

Naam (in het onderzoeksverslag zullen geen namen genoemd worden):

Wat is je geslacht (kruis een hokje aan)?

☐ Man

☐ Vrouw

Onderwerp: leerlingen

1. Externaliserend gedrag wordt omschreven als naar buiten gericht gedrag, dat duidelijk waarneembaar is. Het gedrag kan impulsief, vijandig en agressief van aard zijn. Welke gedragskenmerken zie je terug bij de leerling uit de onderwijspraktijk?

2. Wat is/ zijn de leeftijd(en) van de jongen(s) met externaliserend gedrag bij jou in de klas?

3. Is er bij de leerling(en) sprake van een van de volgende factoren (kruis een hokje aan):

☐ lage socio- economische status

☐ fysieke agressie

☐ eenoudergezin

☐ huwelijksconflicten

☐ depressie / stress bij de moeder

☐ hechtingsproblemen

☐ overspoeld worden door prikkels

☐ extreem verwend

☐ andere belangrijke factor die een risico kan vormen bij het ontstaan van probleemgedrag, namelijk:

4. Is er bij de leerling(en) sprake van een stoornis (kruis een hokje aan en vul eventueel verder in)?

☐ Nee

☐ Ja, namelijk:

5. Kun je aangeven wanneer gedrag van leerlingen (volgens jou) probleemgedrag genoemd kan worden?

Onderwerp: Leerkrachten

6. Hoe groot denk je dat jouw invloed is op de prestaties en ontwikkeling van de leerlingen uitgedrukt in percentages (graag een percentage aankruisen)?

☐ 10 % (weinig invloed)

☐ 25 %

☐ 35%

☐ 45%

☐ 50%

☐ 75% (veel invloed)

7. Hou je tijdens het lesgeven rekening met verschillen tussen meisjes en jongens (graag het antwoord aankruisen en eventueel verduidelijken)?

☐

Nee

☐

Ja. Op welke manier doe je dat?

8. Hoe reageer je (over het algemeen) als een leerling door het vertonen van externaliserend gedrag de orde in de klas verstoort?

9. Welke competenties vind jij dat een leerkracht nodig heeft om adequaat om te kunnen gaan met externaliserend gedrag?

10. Welke interventies hebben in het verleden voor succeservaringen gezorgd in de aanpak van jongens met externaliserend gedrag?

11. Krijg je genoeg steun van collega's/ het team in de aanpak van externaliserend gedrag?

Ruimte voor eventuele opmerkingen of vragen:

Hiermee ben je aan het einde van de vragenlijst gekomen. Deze vragenlijst kan gebruikt worden in het hierop volgende interview.

Hartelijk dank voor je tijd en medewerking!

Met vriendelijke groet,

Marianne Meeuwis

Bijlage 6: Interviewguide

Interviewguide bij het praktijkgericht onderzoek: 'Hoezo lastig?!'

Marianne Meeuwis, april 2013

Vertrouwelijkheid	-Welkom
	-Toestemming vragen om audio-opnames te maken, zodat ik de gegevens op een later tijdstip kan uitwerken. De gegevens uit het interview worden vervolgens anoniem geanalyseerd en verwerkt
	-Opname starten
	-Toestemming op band
	-Datum, interview met..... functie: leerkracht
Intro	-Blij dat jullie mee willen werken aan mijn praktijkgericht onderzoek en daarvoor tijd vrij willen maken

Uitleg doel	- Dit interview is onderdeel van mijn praktijkgericht onderzoek. Jullie hebben al een vragenlijst ingevuld. Tijdens het interview gaan we daar nog wat dieper op in. -Door middel van dit interview wil ik erachter komen hoe jullie omgaan met jongens die externaliserend gedrag vertonen. Daarbij vraag ik vooral naar interventies en leerkrachtgedrag. Ik ben benieuwd naar ervaringen die een positieve uitwerking hebben/hadden op het externaliserend gedrag van jongens. -Tevens wil ik graag weten welke competenties leerkrachten volgens jullie nodig hebben om adequaat om te gaan met leerlingen die externaliserend gedrag vertonen.
	Uitleg begrip externaliserend gedrag: Externaliserend gedrag wordt omschreven als gedrag dat naar buiten is gericht. Het gedrag is vaak duidelijk waarneembaar en kan impulsief, vijandig en agressief van aard zijn. Uit onderzoek van Brophy (1996) blijkt dat externaliserend gedrag het meest wordt opgemerkt. Door de omgeving wordt externaliserend gedrag regelmatig als 'lastig' bestempeld.
Respondenten	- In totaal zullen er vijf respondenten meewerken aan het praktijkgericht onderzoek (twee mannen en drie vrouwen).
Duur interview	- ongeveer 45 minuten
Afronding intro	-vragen?
Start interview	
Vragen die betrekking hebben op de interpersoonlijke competentie	1. Hoe ervaren jij in het algemeen leerlingen die externaliserend gedrag vertonen?

Vragen die betrekking hebben op de pedagogische competentie	2. Op welke manier bouw je contact op met een leerling die externaliserend gedrag vertoont? Wat zie ik je bijvoorbeeld doen of zeggen in de praktijk?
	3. Heb je oog voor eventuele blokkades in de communicatie-interactieprocessen? Zo ja... hoe ga je daar mee om? Nee...zou dat nuttig zijn?
	4. Hoe werk je als leerkracht aan het basisvertrouwen en zelfbeeld van een leerling met externaliserend gedrag? Hoe zie ik dat terug in de onderwijspraktijk?
	5. Op welke manier leer je een leerling met externaliserend gedrag verantwoordelijkheid te dragen voor het eigen handelen en zijn gedrag?
Vragen die betrekking hebben op competent in reflectie en ontwikkeling	6. Welke interventies pas je toe om gewenst gedrag te stimuleren? Waarom heb je daarvoor gekozen? Hoe zijn resultaten daarvan in de praktijk? Als je bijvoorbeeld complimenten geeft, hoe doe je dat dan? Waarop geef je complimenten?
	7. Kun je aangeven op wat voor manier je met een leerling praat over zijn gedrag? Bijv: leerkracht is de expert/eigen inbreng leerling is belangrijk, probleemgericht/ oplossingsgericht, autoritaire enz..... Betrek je leerlingen bij het maken van afspraken en opstellen van regels?
	8. Op welke manier reflecteer je op je eigen handelen?

Vragen naar aanleiding van de ingevulde vragenlijst	9. Hoe zorg je ervoor dat je kennis en vaardigheden op het gebied van probleemgedrag worden vergroot?
	10. Probeer je in de praktijk wel eens verschillende benaderingswijze uit? Hoe komt dat tot stand?
	11. Welke aanpak/benaderingswijze in de omgang met leerlingen die externaliserend gedrag vertonen werkt voor jou in de praktijk? Kun je een voorbeeld geven? Doorvragen volgens de STAR- methode: S = situatie (wat gebeurde er?) T = taak (wat was jouw taak/rol?) A = actie (welke actie heb je ondernomen?) R = reactie (op welke manier reageerde de leerling)
	Uit de vragenlijst komt naar voren dat de manier van lesgeven voor jongens en meisjes gelijk is. Op welke manier zou je in je manier van lesgeven rekening kunnen houden met de verschillen tussen meisjes en jongens? Zou dat een positieve uitwerking kunnen hebben op het externaliserend gedrag?
	Op welke manier zorg je voor duidelijkheid en structuur?
	Is het externaliserend gedrag van de leerling te verklaren? Welke consequenties volgen er op het externaliserend gedrag (Antecedent - Behavior - Consequence)
	Kun je uitleggen welke competenties een leerkracht nodig heeft om adequaat op te gaan met externaliserend gedrag (uit de vragenlijst halen). Waarom heb je juist die competenties genoemd?
Afsluiting	Bedankt voor je tijd.

